

Етнокультурне буття, духовність і світогляд селянства

О.А. Біда, Л.І. Прокопенко

УДОСКОНАЛЕННЯ ВИЩОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ В СИСТЕМІ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ЛАБОРАТОРІЇ „ПРОБЛЕМИ СІЛЬСЬКОЇ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ”

З початком реформування освіти зазнали змін зміст, форми і методи підготовки студентів до здійснення природознавчої освіти в початковій школі. Останнім часом дедалі гостріше постає питання про створення комплекту навчально-методичних посібників. Як зазначає М. Москаленко, підручник не може містити абсолютно всього матеріалу з предмета – основного, додаткового, ігрового – в тій кількості, щоб можна було вибирати.

Цю думку підтримують Н. Метельський, О. Павленко, Г. Шульце, Х. Штріцель. Безперечно, крім підручника, який виконує системоутворювальну функцію, складовими комплекту мають бути зошит з друкованою основою для учня та методичний посібник для вчителя з орієнтованими поурочними розробками.

Таку роботу з природознавчих дисциплін виконують наукові співробітники Інституту педагогіки АПН України, викладачі – методисти вищих навчальних закладів країни: Т.М. Байбара, Н.Б. Бібік, Л.С. Бондаренко, К.Ж. Гуз, В.Р. Ільченко, Н.С. Коваль, Л.К. Нарочна, В.О. Онищук, О.Я. Савченко, С.І. Собкар та ін.

В ідеалі до комплекту мають входити також різноманітні дидактичні, навчально-наочні посібники, роздатковий матеріал, а в перспективі – комп'ютерна підтримка підручника тощо. І.Д. Зверев визначив створення системи навчальної літератури, що входить до комплекту дидактичних засобів, як перспективні ідеї. Метою статті є дослідження шляхів удосконалення вищої педагогічної освіти в системі наукових досліджень, зокрема лабораторії „проблеми сільської початкової школи”. Об'єктом дослідження виступає вища педагогічна освіта; предметом – природнича освіта в початковій школі.

Щоб осучаснити рівень підготовки висококваліфікованих фахівців до належного викладання природознавчих дисциплін у початковій ланці, ми поставили за мету оновити зміст і структуру методики природознавства і сільськогосподарської праці відповідно до сучасного рівня розвитку психолого-педагогічної науки, сучасних економічних відносин, дисциплін біологічного циклу. Оновлений зміст включає програму з методики викладання природознавства і сільськогосподарської праці, підручник для вищої школи та нові посібники для студентів, учителів й учнів початкових класів, тобто створено навчально-методичний комплект.

Створюючи підручник для вищої школи, ми орієнтувались на те, щоб студенти педагогічних навчальних закладів, опановуючи методи навчання і виховання учнів на основі змісту природознавчих дисциплін, усвідомили процес навчання як формування особистості школяра в цілому, а не тільки його знань, умінь і навичок.

Щоб підвищити рівень підготовки студентів до здійснення природознавчої освіти в початкових класах, виникла необхідність введення до підручника нового розділу: „Шляхи підвищення якості навчально-виховного процесу”. В ньому розкрито нові підходи до викладання природознавчих дисциплін у початковій школі, суть сучасних інноваційних технологій, введення яких у навчальний процес вищої школи сприятиме оволодінню ними студентами з метою застосування їх на уроках природознавства в своїй майбутній педагогічній діяльності.

Підвищення рівня підготовки вчителів початкових класів зумовило потребу в створенні додаткових посібників. У зв'язку з цим нами підготовлено: хрестоматію довідки, супутники природознавства для 3 і 4 класів, природничо-екологічний тлумачний словник, що ввійшли до навчально-методичного комплекту.

При створенні посібників враховували те позитивне, що було набуто нашими попередниками в розвитку та у вирішенні сучасних проблем змісту природознавчої освіти, а також його світоглядне спрямування на основі сучасних біологічних і педагогічних концепцій.

Добираючи матеріал до посібників, ми, базуючись на особистому досвіді роботи в школі, враховували труднощі, які виникали при формуванні природничих уявлень і понять. З метою вдосконалення підготовки вчителів нами створена відеотека із записами уроків природознавства і сільськогосподарської праці кращих учителів країни. Записи уроків та їх фрагментів використовуються студентами як джерело інформації, для розкриття методики застосування новітніх технологій, з метою проведення аналізу проглянутого уроку, а також при підготовці до уроків для вибору найбільш доцільних прийомів навчального процесу.

Визначені теоретичні і методичні засади ми поклали в основу концепції підготовки майбутніх учителів.

На завершальному етапі розроблена конкретна методична система підготовки майбутніх учителів до здійснення природознавчої освіти у початкових класах пройшла дослідно-експериментальну перевірку. Експеримент проводився: в Уманському, Вінницькому, Переяслав-Хмельницькому педуніверситетах, Хмельницькому гуманітарно-педагогічному інституті та на створеному науково-

методичному експериментальному майданчику в школах Черкаської області.

Дослідження проводилося з 1997 по 2008 рік. У дослідженні взяло участь понад 1200 респондентів, зокрема 1107 студентів та 93 провідних вчених нашої країни, викладачів вищих навчальних закладів, вчителів початкових класів. В процесі експерименту відбувалась корекція змісту, структури і методичного апарату відповідно до проміжних результатів експерименту. Результатом останньої корекції посібників є видання великим тиражем методики природознавства, хрестоматії довідки, супутників природознавства та природничо-екологічного тлумачного словника, які мають гриф Міністерства освіти і науки України.

Нами зроблено аналіз та співставлення як кількісних, так і якісних показників результативності дослідно-експериментальної роботи. Зокрема, при визначенні педагогічної ефективності створеного навчально-методичного комплексу ми використовували метод експертних оцінок. Результати експертного оцінювання свідчать про те, що якість посібників, які входять до складу навчально-методичного комплексу і піддавалися експертизі, дістали добрі оцінки своєї придатності.

При оцінюванні результативності навчання методики викладання природознавства і сільськогосподарської праці досліджували доступність нововведень до підручника з методики викладання природознавства та сільськогосподарської праці і міцність засвоєних знань, а також орієнтувались на три рівні засвоєння навчального матеріалу: репродуктивний, конструктивний, творчий.

Дослідження підтвердило, що ефективність реалізації змісту, репрезентованого в програмі та посібниках навчально-методичного комплексу, визначається досягненням майбутніми вчителями комплексного характеру представленого змісту, який вони використовують при підготовці до практичних і лабораторних занять з методики природознавства і сільськогосподарської праці та до уроків під час проходження педагогічної практики. Підготовлений нами зміст дав змогу коригувати підготовку спеціалістів початкової ланки до викладання природознавства.

Узагальнені результати експерименту підтвердили ефективність розробленої методичної системи підготовки майбутніх учителів. Така система дозволяє підвищувати якість навчально-виховного процесу завдяки удосконаленню змісту методики викладання природознавства і сільськогосподарської праці, розв'язання проблеми особистісно орієнтованого навчання і виховання молодших школярів, визначення ролі міжпредметних зв'язків, інтеграції та диференціації у підвищенні якості проведення уроків, впровадження у навчальний процес народознавчого матеріалу, активізації навчально-пізнавальної діяльності молодших школярів, широкого застосування технічних засобів навчання, зокрема створення відеотеки тощо. Такий підхід до організації навчально-виховного процесу щодо підготовки майбутніх учителів до викладання природознавчих дисциплін у початкових класах є якісно новим у системі вищої педагогічної освіти.

Тому що соціально-економічна ситуація в країні свідчить про тенденції збільшення малокомплектних

шкіл різних типів, сільські школи займають важливе місце в системі освіти (вони в Україні складають понад 10 відсотків, близько 40 відсотків з них малокомплектних).

Всеукраїнська науково-практична конференція з проблем роботи сільської малокомплектної школи розглянула питання науково-методично-організаційного забезпечення, напрями пошуку оптимізації едукативного процесу, досвід становлення освітніх закладів цього типу в нових умовах ринкової трансформації економіки України.

Конференція вважає, що першочерговими науково-організаційними

заходами є: розробка концепції сільської малокомплектної школи, як важливої ланки безперервної освіти, центру соціально-економічного розвитку села: опрацювання змістово-функціональних стандартів кожного типу сільської малокомплектної школи; розроблення і створення навчально-методичних комплексів для формування нового змісту освіти: організаційних питань, розроблення нових навчальних планів, програм та навчально-методичних комплексів цільової підготовки педагогічних працівників для СМШ.

Обговоривши теоретичні, прикладні проблеми діяльності сільських малокомплектних шкіл, науково-практична конференція рекомендує:

1. Міністерству освіти і науки України

1.1. Розробити і ввести в дію пакет нормативних документів з питань

організації діяльності малокомплектної сільської школи. Зокрема

положення про СМШ різних типів.

Розробити та затвердити в Кабінеті Міністрів нормативи фінансування малокомплектних закладів освіти різних модифікацій.

В умовах прийому до ВНЗ передбачити пільговий порядок зарахування студентами абітурієнтів, які підписують угоди на педагогічну працю по закінченню ВНЗ впродовж 5-ти років у сільській малокомплектній школі.

При кожному ВНЗ педагогічного спрямування створити групи по підготовці педагогів сільських малокомплектних освітніх закладів, спланувати підготовку вчителів-предметників (спеціалістів широкого профілю 3-4 предметів).

Організувати підготовку і видати навчально-методичні комплекси з усіх навчальних предметів з врахуванням особливостей сільської малокомплектної школи різних модифікацій.

Організовувати експериментальну роботу по впровадженню у навчально-виховний процес СМШ спеціально розроблених навчальних програм, спецкурсів, інтегрованих курсів.

Централізовано забезпечувати СМШ навчально-матеріальними засобами (комбіновані кабінети, автобус-кабінет, відеотеки, Інтернету тощо).

1.8. Започаткувати видання спеціальної науково-методичної серії „Бібліотека педагога сільської малокомплектної школи„.

1.9. Розширити дослідження проблеми (в розділі існуючих лабораторій і відділів) освіти, технологій навчання і виховання в умовах СМШ.

1.10. Готувати і видавати науково-методичний збірник в серії

„Педагогіка” з питань організації навчально-виховної роботи в сільській малокомплектній школі.

2. Ректорам ВНЗ передбачити введення спецкурсів, факультетів (груп) з підготовки педагогічних працівників для роботи в СМШ, перепідготовки та підвищення кваліфікації педагогів сільських малокомплектних освітніх закладів.

3. Асоціаціям Творчої спілки вчителів України, Педагогічному товариству, інституту системних досліджень сприяти проведенню творчих конкурсів, конкурсів педагогічної майстерності педагогічних працівників СМШ, що сприятиме стимулюванню розвитку цього пріоритетного напрямку освіти.

В.О. Венгерська

СЕЛЯНИ ПРАВОБЕРЕЖНОЇ УКРАЇНИ: РЕГІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ПОШУКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

Імперська доба в історії багатьох сучасних країн та особливості націотворчих процесів протягом XIX ст., в якому селянство лишалось домінуючою соціальною групою, належить до кола пріоритетних наукових напрямків. Процес трансформації „із селян в націю” для українців, власне, як і для переважної більшості європейських народів, був складним та багатоаспектним. В запропонованому матеріалі зупинимось на окремих складових ідентифікаційних процесів в селянському середовищі правобережного регіону Наддніпрянської України, специфіка якого наклала свої відбитки.

Вперше в сучасній українській історіографії історію України XIX-XX ст. було розглянуто крізь призму націєтворення, з особливим акцентом на селянстві, яке досить непросто втягувалось в цей процес, в монографії Я. Грицака [1]. Історія Правобережжя XIX ст. в умовах суперечливого польсько-українсько-російського трикутника з відчутним єврейським складником представлена в фундаментальному тритомному дослідженні французького історика Д. Бовуа [2; 3; 4]. Сучасний канадський дослідник С. Єкельчик запропонував свій варіант викладу історії України, зробивши наскрізною ідеєю проблему націєтворення, не оминувши особливостей ідентифікаційних процесів в селянському середовищі, зосередивши особливу увагу на освітніх та релігійних складових процесу [5]. В окремих публікаціях та монографії [6] харківського вченого В.В. Кравченка особлива увага зосереджена на специфічних умовах так званого східного фронтиру, який, як і будь-який „межевий” регіон, зазнавав потужних зовнішніх впливів, але саме цей фактор, одночасно, дозволяв зберігати власну специфіку. Особливості менталітету, соціокультурних складових світоглядних установок українського селянства у період між земельною реформою 1861 р. та Першою світовою війною вивчав черкаський історик Ю.П. Присяжнюк [7]. Дослідженню принципів змін у світогляді, поведінкових нормах, а також суспільних уявлень про, та визначеннях тих, „кого тепер називають „селянами” [8, 19] присвятив свою монографію А. Заярнюк [8]. Він зацентрував увагу на тих факторах, які зумовили формування відмінностей галицького селянства не лише від найближчого польсько-єврейсько-німецького оточення, а й від наддніпрянських колег по стану.

Автор запропонованої статті поставила за мету дослідити зміст та фактори формування існуючих відмінностей, специфічні риси (само) ідентифікації українського селянства Правобережної України. Об'єктом дослідження є селяни Правобережної України; предметом – регіональні особливості національної самоідентичності.

Проникнення нових капіталістичних рис з початку XIX ст. в економічну сферу покликали до життя необхідність руйнації старих „закритих” та, відповідно, сталих форм селянського співіснування. Необхідність модернізації сільського господарства, зумовлена розвитком ринкових відносин, потребувала збільшення відсотку більш-менш освічених людей та передбачала вихід за межі свого „світу”. Загальновідомим є факт низького освітнього рівня українського селянства протягом XIX ст. На думку канадського дослідника Р. Магочія, це він зумовив збереження українських селян від русифікації. Говорячи про прорахунки влади, він наголосив, що „Російська імперія, з її низьким показником витрат на освіту, ніколи вповні не скористалась потенціалом шкіл для пропаганди державницької національної ідентичності” [9, 323-324]. З цим судженням дослідника не у всьому можемо погодитися, оскільки як державою, так і громадами виділялись певні кошти на утримання шкіл, вчителів початкових як міських (в яких навчались представники селянського стану), так і сільських шкіл та училищ. Здійснювались спроби, особливо в умовах першої російської революції, коли активізувались представники національних рухів, заповнювати вакансії вчителів вихідцями із „великоруських” губерній, мовою викладання протягом XIX ст. залишалась виключно російська. Але, оскільки в Росії в цілому гострою залишалась проблема наявності достатньої кількості вчителів, заповнити існуючі вакансії бажаним для влади контингентом не вдавалось. А російська мова, яка у побуті українськими селянами практично не використовувалась, також не сприяла підвищенню популярності освіти.

У фонді Управління попечителя Київського навчального округу містяться звіти щодо державних та приватних витрат на початкову та середню спеціальну освіту, а також представлена інформація про кількість учнів, які належали до селянського стану [10]. Так, протягом 1879–1881 рр. у одно- та двокласних училищах Волинської та Київської губерній навчалась принципово різна кількість представників селянського стану. Так, у повітах Київської губернії, які територіально належали до Лівобережжя, кількісні показники учнів-селян перевищували подібні у правобережних повітах Волинської та Подільської губерній. Для прикладу: якщо у Канівському повіті Київської губернії в зазначений період в середньому навчалось до 80 хлопчиків, що належали до селянського стану, то в Коростишіві, Острозькому повіті Волинської губернії, Каменецькому Подольської губернії ці показники в середньому коливались від 4 до 15 учнів. При цьому кількість навчальних закладів також була незначною – від 5 до 10 в окремих повітах Волинської та Подільської [10, 21], в Київській губернії в цілому функціонувало 37 одно- та двокласних училищ, а також 17 церковно-